

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

De taille van Vrouwe Filologia: 'langue'of 'parole'

Fischer, O.C.M.

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Fischer, O. C. M. (2000). De taille van Vrouwe Filologia: 'langue'of 'parole'. (Oratiereeks). Amsterdam: Vossiuspers AUP.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <http://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

De taille van Vrouwe Filologia: *langue of parole*

Vossiuspers AUP

Deze uitgave is tot stand gekomen onder auspiciën van de Universiteit van Amsterdam.

Omslag: Colorscan, Voorhout

Opmaak: JAPES, Amsterdam

Foto omslag: Carmen Freudenthal, Amsterdam

ISBN 90 5629 120 3

Vossiuspers AUP, Amsterdam, 2000

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912⁰ het Besluit van 20 juni 1974, St.b. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

De taille van Vrouwe Filologia: *langue of p a r o l e*

Rede

uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar
in de taalkunde van de Germaanse talen,
in het bijzonder de Engelse taalkunde,
aan de Universiteit van Amsterdam
op donderdag 6 april 2000

door

Olga Fischer

VOSSIUSPERS AUP

*Mijnheer de Rector Magnificus,
Geachte toehoorders,
Zeer gewaardeerde collega's en studenten,
Lieve familie en vrienden,*

In een van zijn stukjes in *het Parool*,¹ getiteld 'Linzensoep', schreef Karel van het Reve dat hij bij het lezen van de brieven van Vincent van Gogh de zin tegenkwam, 'Die démarche heb ik geen spijt van', en kort daarna in de brieven van Multatuli, 'Die juffrouw Teunisz moet al niet veel aan wezen'. Van het Reve vervolgt op zijn bekende 'subtiële' wijze:

Beide zinnen worden beschouwd als fout Nederlands. Het moet zijn: 'Van die démarche heb ik geen spijt' en 'Die juffrouw Theunisz [sic], daar moet niet veel aan wezen'. Je mag niet schrijven: 'Linzensoep kan ik me blind aan eten.'

Hij merkt dan op dat in de spreektaal zinnen als 'Tanden poetsen zie ik het nut niet van in', juist veelvuldig gebruikt worden, en vraagt zich af waarom er zo weinig is gedaan aan de studie van het gesproken Nederlands. '[Het zou] leuk zijn', zegt hij, 'als de vakgroepen Nederlands van onze universiteiten zich daar eens mee zouden gaan bezighouden in plaats van met het onderzoeken van de incest in de gedichten van Neeltje Maria Min'. Dit is een verwijzing naar het stukje dat hij twee weken daarvoor had geschreven, dat zo begint:

Op vrijdag 20 april van dit jaar stond er in deze krant een stuk dat ik bewaard heb. Het ging over het proefschrift van ene Maaïke Meijer, gewijd aan de gedichten van Neeltje Maria Min. Maaïke Meijer behoort tot de stroming – van stroming kun je eigenlijk niet spreken, het is meer een poel, die al een halve

eeuw stilstaat – die vindt dat literatuur uitgelegd moet worden, omdat het iets anders betekent dan er staat.

Een paar regels verder staat er dit,

Nu schijnt het zo te zijn, dat Neeltje Maria Min zich helemaal niet herinnert door haar vader verkracht te zijn, en ook haar vader herinnert zich daar niets van. En Neeltje Maria Min beweert bovendien dat haar gedichten helemaal niet over incest gaan. Maar dat is natuurlijk geen bezwaar. Zo'n dichter kan zoveel zeggen. Het gaat om de deskundige uitleg, liefst door mensen die Nederlands gestudeerd hebben. En die uitleg wijst op incest. Uiteraard.

Een terugblik

Karel van het Reves verzuchting dat de neerlandicus zich eens bezig zou moeten houden met het werkelijke taalgebruik in plaats van zijn tijd te verdoen met het vinden van bij voorkeur prikkelende betekenissen achter de tekst van een schrijver, is niet nieuw. Meningsverschillen over de taak van de taalkundige (in de ruimste zin van het woord, dat wil zeggen iemand die zich met taal bezighoudt) zijn al zo'n duizend jaar oud. De wortels van het conflict zijn reeds te vinden onder de eerste beoefenaars van wat toen nog de filologie heette. De klassieke 'filologie' – wat letterlijk betekent: 'de liefde voor het woord' – omvatte traditioneel zowel de interpretatie van de taal als instrument als ook de interpretatie van de inhoud van de taal, omdat het laatstgenoemde niet kon plaatsvinden zonder eerst de taal zelf te kunnen lezen. De eerste teksten die filologisch geanalyseerd werden, waren namelijk altijd oudere teksten. Zo werden in Alexandrië, in de Hellenistische periode, de teksten van Homerus bestudeerd omdat men hoopte de eigen poëzie te kunnen verrijken door te profiteren van het vakmanschap van de oudere dichter. Van begin af aan bestond de filologie dus uit een formele, empirische beschrijving van de taaldata, en uit een, vaak wat meer speculatieve, interpretatie van de taaluitingen in het licht van de sociaal-historische achtergrond waartegen de tekst geschreven was.

We zien Van het Reves klacht opduiken zowel binnen de eigentijdse filologie als binnen de twee afsplitsingen daarvan: de moderne linguïstiek en de literatuurkritiek. Op al deze drie gebieden zijn steeds twee stromingen duidelijk waarneembaar:

een praktische, Reviaanse, meer tekstgerichte stroming en een speculatieve, meer theoretische of idee-gerichte aanpak. Beide richtingen bewegen zich als golven door de geschiedenis, waardoor wij en vooral de mensen die zich er wetenschappelijk mee bezighouden, in meer of mindere mate worden meegesleept.

Als we ons hier eerst concentreren op de filologie als basis van zowel de latere taal- als letterkunde studies, dan zien we al in de tijd van de Stoïcijnen, tijdens het zogenaamde *physis-nomos* debat, een richtingenstrijd optreden. Dit debat vond zelf weer zijn oorsprong in het nog beroemdere geschil tussen Hermogenes en Cratylus, zoals beschreven door Plato. Dit laatste betrof het punt of taal *natuurlijk* is, dat wil zeggen of de structuur van de taal op de een of andere manier een reflectie is van de manier waarop wij de wereld percipiëren, of dat taal een autonoom systeem is bestaande uit arbitraire elementen, met haar eigen regels en conventies. Het latere ‘*physis-nomos*’ debat is in feite een voortzetting hiervan, waarbij het accent vooral viel op de vraag of de regelmatigheid (ook wel ‘analogie’ genoemd, de *nomos* dus) of de onregelmatigheid (de *physis*) het voornaamste was wat een taal bepaalde.

We kwamen weer in wat rustiger vaarwater in de vroege Middeleeuwen, toen, mede door het verlies van de klassieke Griekse teksten en de onkunde om ze te lezen, de bestudering van de taal weer een meer praktische kant kreeg, gericht als ze was op het lezen en het begrijpen van de wel overgeleverde klassieke Latijnse teksten, die niet langer transparant waren in een tijd waarin het Latijn uiteenviel in de verschillende volkstalen, zoals het Frans, het Spaans en het Italiaans. De theoretische golf nam echter weer in kracht toe in de twaalfde eeuw met de herontdekking van de teksten van Aristoteles, die tot de nomistische school behoorde, dat wil zeggen de school die vooral geïnteresseerd was in de regels en de conventies, in het systeem achter de taal.

Kijkend naar de geschiedenis kun je zien dat de bestudering van de filologie als ‘eenheid’, dat wil zeggen de bestudering van een taal als een praktisch instrument om te komen tot de interpretatie van een tekst, of op een puur taalkundige wijze met de nadruk op het achterliggende systeem van een taal, eigenlijk behoorlijk afhankelijk is van cultuur-historische factoren. Zo zien we in de tijd van de Verlichting dat vooral het systeem in de schijnwerpers staat, terwijl in de Romantiek de filologie weer terugglijdt naar de oude klassieke, Hellenistische filologie. Dit komt doordat tijdens de Romantiek het nationale verleden onder de aandacht kwam, en daarmee de bestudering van middeleeuwse teksten in de volkstaal. Het is dan ook interessant om te zien hoe de handboeken van de taalkunde er in de negentiende

eeuw uitzagen. Een sprekend voorbeeld is Hermann Pauls *Grundriss der germanischen Philologie* uit 1891, een kloeke studie bestaande uit maar liefst drie dikke delen (die wonder boven wonder nog op de planken in het Bungehuis stond, nog niet afgevoerd naar de krochten van de UB of, erger nog, de papierversnipperaar!). Hierin wordt niet alleen de geschiedenis van de Duitse taal in detail beschreven, maar ook de veranderingen binnen de fonologie, de morfologie, de syntaxis van alle Germaanse takken van de Indo-Europese stamboom, alsmede de geschiedenis van de Duitse literatuur, de Duitse kunst, economie, recht, anthropologie enzovoort, met andere woorden, alle kennis die nodig werd geacht om oude teksten te interpreteren. Hermann Pauls *Grundriss* is extreem in zijn uitgebreidheid, maar het was dan ook een reactie op een nieuwe tendens, die van de opkomende school van de zogenaamde *Junggrammatiker*, oftewel de comparatieve filologie. Paul schrijft in zijn introductie (1891: 6) dat zijn werk niet zo uitgebreid zou zijn geworden ‘ware het niet dat de laatste tijd zich een sterke neiging manifesteerde om nu juist de taalwetenschap en de literatuurgeschiedenis van elkaar los te koppelen’.² Het is wellicht interessant om in dit verband te vermelden dat het eind van deze ‘Romantische’ aanpak, van de overal in Europa zeer bewonderde *gründliche* Germaanse filologie, al zeer snel in zicht kwam door de verloren wereldoorlog, waarbij het, vooral in het buitenland, niet meer van pas kwam om het accent te leggen op die ‘zwaarwichtige Teutoonse onzin’. Volgens de literatuurcriticus Terry Eagleton (1983: 29), wiens woorden ik zojuist aanhaalde, was het gevolg hiervan zelfs een ommezwaai van het zwaartepunt binnen de Engelse letterenfaculteiten. De moderne literatuurkritiek vloog omhoog op het rad van Fortuna, terwijl de klassieke filologie onder haar wiel verpletterd dreigde te raken zodanig dat het maar beter leek om het woord ‘filologie’ niet langer te gebruiken.

Ondertussen had zich al weer een nieuwe filologische golf ontwikkeld onder invloed van het nieuwe positivistische denken en de snelle ontwikkelingen en successen die plaatsvonden binnen de natuurwetenschappen. Dit was de Neogrammatistische School waartegen Hermann Paul zich zo had afgezet in zijn *Grundriss*. We moeten deze school zien als de praktische tak (de *physis* tak) van de filologische familie, met haar aandacht voor de fysieke klanken en morfemen van de taal, en haar verwaarlozing van de veel minder makkelijk te duiden elementen en regels van de syntaxis en de semantiek, laat staan de pragmatiek. Interessant genoeg echter, heeft deze *physis*-gerichte aanpak uiteindelijk geleid tot een zeer nomistische richting in de taalkunde, waar de klankwetten van de Neogrammatici, veranderd in syntakti-

sche wetten, principes en parameters, de voornaamste rol gingen spelen; met andere woorden: de lens was weer gericht op de regelmatigheid die te vinden is in de taal. De wijze waarop puur formele linguïsten als Leonard Bloomfield en Zellig Harris, Chomskys leermeester, taal benaderen, is een logische uitloper van de neogrammatistische aanpak. Chomsky zelf is meer en meer de speculatieve kant opgegaan; dit was weer een gevolg van een reactie op het positivistische denken van de Neogrammatici, in de vorm van het structuralisme van De Saussure.

Ik hoop dat u ondertussen nog niet zeeziek bent geworden van al deze golfbewegingen, want we moeten via de moderne ontwikkelingen in de taalkunde nog even terug naar wat er gebeurde met de andere filologische tak, de literatuurkritiek. Hoe komt een criticus als Maaïke Meijer er nu toch bij om incest te lezen in de gedichten van Neeltje Maria Min? Ik zal proberen deze ontwikkeling uit te leggen vanuit de taalkunde, want daar ligt haar oorsprong. De Neogrammatici waren vooral geïnteresseerd in de taal als *historisch object*, in de evolutie van taal (we zitten rond 1870 tenslotte in het tijdperk van Darwin) en het vaststellen van taalverwantschap. De klankwetten die ze daarbij ontdekten, waren in feite niet meer dan instrumenten om de Indo-Europese stamboom te kunnen reconstrueren. De Zwitserse taalkundige Ferdinand de Saussure was, waarschijnlijk mede onder invloed van nieuwe ontwikkelingen binnen de psychologie, geïnteresseerd in de *productie* van taal, in de manier waarop de taalgebruiker taaluitingen opbouwde of begreep. De Saussure bracht een strenge scheiding aan tussen de synchronie en de diachronie, omdat een kind dat een taal leert alleen op de hoogte kan zijn van de synchrone taalsituatie waarin het verkeert, en niet van de veranderingen die in het verleden in zijn taal zijn opgetreden. De nadruk lag nu niet langer op de taaluitingen zelf (door De Saussure *parole* genoemd), maar op het taalsysteem (*langue*) dat die taaluitingen produceerde. De synchrone *langue* werd het enige legitieme object van studie. De Saussure maakte nog wel een onderscheid tussen de taalkunde die zich bezighoudt met de bestudering van de spraak – het fysiologische deel van de taal – maar het eigenlijke terrein van de linguïstiek wordt nu toch het bestuderen van de structuur achter de taaluiting (zie De Saussure 1922: 23-39). De diachrone taalkunde komt daardoor geheel op het tweede plan, want veranderingen kunnen alleen bestudeerd worden door synchrone systemen te vergelijken. Hiermee wordt de filologie, die al was verdronken door de opkomst van de moderne letterkunde, een tweederangs wetenschap.

Binnen de bestudering van de letterkunde zien we dezelfde stromingen optreden, we zien de afwisselingen tussen de *physis*- en de *nomos*-benadering (die we na De Saussure ook de *parole*- en *langue*-benaderingen zouden kunnen noemen). Een meer speculatieve interpretatie van de literaire tekst begint al bij de Hellenistische lezing van Homerus, maar nam pas echt een grote vlucht in de vroege Middeleeuwen toen de Christelijke schrijvers wel de klassieke literatuur wilden lezen en van haar rhetorische middelen wilden leren, zonder zich echter te hoeven binden aan de niet altijd welgevallige inhoud. De hermeneutische (of allegorische) interpretatie vierde hoogtij in die dagen, en werd niet alleen toegepast op de Heilige Schrift, maar ook op de meest rechtlijnige werken, waarin de allegorische gelaagdheid slechts met heel veel duwen en trekken kon worden aangebracht. Het gevolg van deze gewoonte was dat de tekst werd losgeweekt uit haar eigen cultuur-historische context; ze werd als het ware autonoom. De tekst kon nu ontsloten worden uitsluitend met behulp van de taaltokens aanwezig in de tekst zelf. Deze aanpak werd natuurlijk taboe tijdens de Romantiek toen de historische achtergrond, de wortels van de tekst zelf als het ware, het object van studie werden, maar raakte weer geheel in de mode bij het intreden van het Saussuriaanse structuralisme, een stroming die de letterkunde misschien nog sterker heeft beïnvloed dan de taalkunde. Dit komt het duidelijkst naar voren in het werk van Roland Barthes en Jonathan Culler, en eigenlijk ook in het werk van deconstructivisten als Derrida, alhoewel dat in zekere zin ook een reactie op het structuralisme genoemd mag worden. Net als in de hermeneutische traditie, maar zonder de typische allegorische gelaagdheid, wordt de tekst uitsluitend geanalyseerd op grond van haar eigen semiotische tekens, waarbij het zaak is de patronen te ontdekken die deze tekens met zichzelf vormen, en waarbij de historische context wordt verwaarloosd.

Dit klinkt allemaal nogal abstract. Ik zal daarom proberen deze werkwijze te illustreren aan de hand van enkele voorbeelden die ik gehaald heb uit een artikel van Barbara Sargent-Baur (1993). Deze studie gaat niet over Engelse literatuur maar Franse, en betreft niet de moderne literatuur maar de middeleeuwse; dat illustreert echter des te beter dat deze nieuwe nomistische aanpak zich over de gehele breedte en diepte verspreid heeft, binnen de taalkunde, de letterkunde en de filologie. (Bovendien leek het mij niet zo gek me in de Romaanse filologie te verdiepen om de volgende bezuinigingsronde vast voor te zijn, waarin wellicht de leerstoelgroepen Germaanse en Romaanse taalkunde zullen gaan vallen onder een nieuwe leerstoel West-Europese taalkunde, wat toch geen probleem kan zijn; tenslotte bestaat de

Engelse woordenschat voor 75 procent uit Romaanse elementen!). In Amerika wordt deze richting binnen de filologie die Sargent-Bauer bespreekt, de *new philology* genoemd (er zijn daar ook ettelijke studies over verschenen; vergelijk de speciale uitgave van *Speculum* in 1990, en verder Busby 1993, Richardson 1994, Frank 1997). Aardig om te vermelden is wel dat deze ‘nieuwe’ filologie totaal anders is dan de ‘nieuwe’ filologie van de zogenaamde *Neogrammatici* die ik hierboven heb besproken, gericht als ze is op de *nomos* en niet de *physis*.³

Sargent-Baur (1993: 111) haalt een ‘nieuwe’ filoloog aan, Howard Bloch, die het volgende schrijft over de ‘oude’ filologie,

... hoe aandachtiger men de middeleeuwse tekst leest, hoe minder het mogelijk is om de positivistische houding van literaire transparantie te handhaven, een houding die ervan uitgaat dat het vaststellen van de betekenis van een poëtisch werk, of zelfs van een bepaalde passage, niet meer is dan een kwestie van uitzoeken wat de letters op de pagina of het perkament, om met Gaston Paris te spreken [een filoloog van de ‘oude’ stempel, OF] ‘volledig en duidelijk zeggen’ (Bloch 1990: 46).⁴

Bloch vervolgt dat er niets is in de middeleeuwse tekst dat garandeert dat er niet verschillende betekenissen aan één en hetzelfde woord kunnen worden toegekend, dat de tekst maar één ware interpretatie heeft – integendeel:

Hoe meer we de tekst letterlijk proberen te lezen ... hoe meer we overtuigd raken van al haar ondoordringbaarheid, van de onmogelijkheid om haar pregnante spel met taaltkens te reduceren tot een eenduidige betekenis of liever gezegd, van de onmogelijkheid om ooit de semantische resonanties van bepaalde sleutelwoorden en lettergrepen uit te putten (Bloch 1990: 47).⁵

Natuurlijk is het juist dat een tekst zijn eigen context creëert, zijn eigen ‘tekens’, en dat echo’s in een tekst betekenisvol kunnen zijn. Dit wordt duidelijk verwoord in de beschrijving van wat Roman Jakobson (1960: 356) wel de ‘poëtische functie’ van taal (alle taal) heeft genoemd. Semiotici verwijzen in dit verband naar het auto-icoonische van teksten, naar de manier waarop verwijzingen in de tekst naar zichzelf betekenisvol kunnen zijn.⁶ Dit neemt echter niet weg dat men niet in het wilde weg betekenis kan toevoegen aan elementen die die betekenis absoluut niet kunnen dra-

gen gezien vanuit de tijd waarin de tekst is geschreven, of vanuit de opbouw van de tekst en het begrip van de taaluiting zelf.⁷ Sargent-Baur geeft daar enkele segnante voorbeelden van. De meeste zijn te uitgebreid om hier aan te halen, dus ik houd het bij twee eenvoudige. Het eerste komt uit *Le roman d'Yvain*, van de bekende troubadour Chrétien de Troyes (ll.1578-83, Sargent-Baur 1993: 102-103).⁸

A cest mot après li s'an antre	With this word she follows him	Met dit woord gaat hij na haar
Dedanz la petite chanbrete.	Into the little room	Het kleine kamertje in
La demoisele, qui fu brete,	The maiden, who was sly,	Het meisje, dat slim was
Fu de lui servir an espans,	Expended herself to serve him	Wilde hem graag dienen
Si li fist creance et despans	And gave him credit and the power to spend	Ze was vol vertrouwen in hem en voorzag hem
De tot, quanque il li covint.	Anything whenever it suited him.	Van alles wat hij nodig had
	(Vance 1986: 133-134)	(de Kok p.c.)

In de eerste kolom vinden we de oorspronkelijke tekst, de tweede geeft de interpretatie van de criticus Eugene Vance, de derde is een letterlijke vertaling. In de interpretatie van Eugene Vance worden de hoofse gebruiken die centraal staan in het gedicht geïnterpreteerd als ware zij in feite een pre-kapitalistisch voorbeeld van een puur commerciële en boekhoudkundige houding. Sargent-Baur laat zien dat de taaltekens die als bewijs hiervoor aangehaald worden, uit hun verband worden getrokken, zowel in lexicaal, grammaticaal als in historisch opzicht. De oneigenlijke betekenissen die worden toegekend aan woorden als *brete*, *espans*, *creance*, *despans* en *quanque* (zie de letterlijke vertaling) verdraaien de goede bedoeling van het meisje dat Yvain wil helpen uit dankbaarheid, in een puur kapitalistische.⁹ Het komt ook vaak voor dat de criticus een eigen vooropgezet idee – zo lijkt het althans – wil doorvoeren, waarbij hij bijvoorbeeld homonymie ziet in woorden die niet homoniem kunnen zijn. Sargent-Baur geeft als voorbeeld Howard Blochs (1990: 54-55) interpretatie van het werkwoord *traire* in een van de *Lais* van Marie de France, dat hij verbindt aan het werkwoord *trahir*. Het eerste komt van het Latijnse *traho* dat ‘trekken’ betekent en het tweede van *trado*, het Latijn voor ‘overhandigen’, maar met een pejoratieve betekenis ook, ‘verraden’. De ‘ontdekking’ van deze homonymie leidt tot de ontdekking van een heel nieuw thema in het gedicht. Sargent-Baur laat zien dat niet alleen de etymologie van deze twee werkwoorden verschillend is, maar, wat veel belangrijker is, dat ook de uitspraak en het accent-patroon totaal verschillend zijn in het Oudfrans ([trèrè] vs. [traïr]), en dat geldt ook voor hun conjugaties.¹⁰

Ik zou hetzelfde type voorbeelden kunnen halen uit de Middelen-gelse literatuur, maar dat laat ik even over aan de voetnoten.¹¹

We zijn terug bij Van het Reve. Als een criticus op zoek is naar een vader-zoon conflict, of als hij een ander ideologisch bot behoeft om op te bijten, als hij geen genoeg kan nemen met een wat minder zinnenprikkelende betekenis van een tekst, dan kan hij zijn fantasie op praktisch elke tekst loslaten, zoals Frederick Crews zo schitterend heeft laten zien in zijn boek, *The Pooh Perplex*, waar hij Marxistische, Freudiaanse, Proustiaanse enzovoort, interpretaties geeft van het verhaal van Winnie de Pooh; sommige daarvan zijn trouwens heel wat doordachter en zeker veel leuker. Een criticus die zijn tekst zo ruimhartig interpreteert, om niet te zeggen hooghartig – want hij negeert de tekst, de taaluitingen zelf – kan zich meten met de amateur-pianist in Oscar Wilde's *The Importance of Being Earnest*, die opmerkte: 'I don't play accurately – any one can play accurately – but I play with wonderful expression' (Act 1, scene i).

Moderne taalkunde

Hetzelfde probleem kan zich voordoen in de mentalistische of, zoals ik het hier noem, de nomistische taalkunde, waar ook het zoeken naar het onderliggende systeem het belangrijkste doel is. Als we het oog verliezen voor de context, voor de totaliteit van de situatie waarin de taaluitingen plaatsvinden, dan kan het gebeuren dat het Humpty Dumpty-syndroom optreedt; luister naar de woorden die hij spreekt tot Alice, in Lewis Carroll's *Alice Through the Looking-Glass*:

'I don't know what you mean by "glory"', Alice said. Humpty Dumpty smiled contemptuously. 'Of course you don't – till I tell you. I meant "there's a nice knock-down argument for you!"' 'But "glory" doesn't mean "a nice knock-down argument,"' Alice objected. 'When I use a word,' Humpty Dumpty said, in rather a scornful tone, 'it means just what I choose it to mean – neither more nor less.' 'The question is,' said Alice, 'whether you *can* make words mean so many different things.' 'The question is,' said Humpty Dumpty, 'which is to be master – that's all' (Gardner 1965: 268-269).

Het gebeurt regelmatig in de structurele grammatica, dat *ad hoc* oplossingen worden aangeboden als reële regels van het taalsysteem. We mogen als taalkundigen nooit uit het oog verliezen dat de regels, hoe mooi, economisch en elegant ook, getoetst moeten blijven worden aan de data. Net als in de literatuurkritiek bestaat het gevaar dat de ‘tekens’ (in de taalkunde, de principes, *constraints* en parameters) te autonoom worden. Natuurlijk is het zo in de taal dat van oorsprong lexicale tekens kunnen grammaticaliseren, waarbij ze autonoom of conventioneel worden, dat wil zeggen ze kunnen hun referentiële betekenis verliezen; het is echter interessant om te zien dat zulke gegrammaticaliseerde elementen toch vaak iets van hun oorspronkelijke betekenis of functie behouden,¹² en dat vaak, als de grammaticalisatie heeft geleid tot fonetische reductie, diezelfde, nu grammaticale, elementen vervangen worden door nieuwe expressieve taalkens, die wel weer referentieel zijn. Zo is bijvoorbeeld het Engelse, gegrammaticaliseerde *to* element in infinitief-constructies nog steeds tot op zekere hoogte betekenisvol, zodat er een semantisch verschil waarneembaar is tussen de volgende taaluitingen:

- 1 It [the whiskey] helped me *to be* brave (J. Fleming, *No bones about it*, 1970: 159)
- 2 ... he said briefly, helping me *climb* in through the rear window (D. Francis, *Enquiry*, 1971: 173)¹³

De tweede taaluiting, zonder *to*, wordt voornamelijk gebruikt als de helper en de geholene concreet samenwerken, terwijl in het eerste voorbeeld, met *to*, de hulp indirect is. Bolinger (1974: 75) beschrijft het verschil heel fraai als *mediate* tegenover *immediate* hulp. Ook in het Nederlands is hier nog iets van te voelen, hoewel *te* in de meeste infinitief-constructies in het Nederlands wel verder gegrammaticaliseerd (meer betekenisloos) is dan in het Engels:¹⁴

- 3 Hij leerde zijn jongste dochter fietsen
(Verg. *? Hij leerde zijn jongste dochter te fietsen)
- 4 Een pak slaag zal je leren voortaan je mond te houden
(Verg. *? Een pak slaag zal je leren voortaan je mond houden)

Ook hier is er een duidelijke voorkeur om *te* weg te laten als de situatie *immediate* is – om met Bolinger te spreken – en om het in te lassen als het indirect is, zoals in (4).

De eigenschap van indirectheid die *to* heeft (wat rechtstreeks teruggaat op de prepositie *to*, die een doel aangeeft, een doel dat in de toekomst ligt en daardoor nog niet direct kan zijn), wordt ook duidelijk uit de volgende zinnen:

- 5 He felt his hair stand on end (J. Masfield, *Sard Harker*, 1924: 213)
- 6 ‘Come, come’, cried Emma, feeling this to be an unsafe subject
(H. Ward, *Miss Bretherton*, 1915: 101)¹⁵

In het eerste geval is het ‘voelen’ en het ‘overeind staan’ van het haar een concrete en simultane aangelegenheid en direct waarneembaar, in het tweede is die directe relatie er niet, wat met een abstract gegeven zoals in (6) ook niet mogelijk is. Ook hier wordt de *indirectheid* grammaticaal aangegeven door het woordje *to*.

Met andere woorden, op het niveau van de taaluiting worden de tekens eigenlijk nooit totaal autonoom, totaal arbitrair. Men zou verwachten dat hetzelfde dan ook het geval moet zijn met de ‘tekens’ (de regels) van het taalsysteem; er moet toch altijd een relatie blijven met de taaldata zelf en met onze ervaringswereld. Dit is echter binnen het model van de structurele taalkunde niet altijd het geval. De Amerikaanse linguïst John Haiman (1993: 307-313) geeft een prachtig voorbeeld van een taalteken op het niveau van het systeem, dat in de handen van de theoretisch taalkundige een geheel autonome weg is gegaan. Het element PRO was oorspronkelijk bedoeld om bepaalde gegevens op taaluitingsniveau te verklaren, zoals in

- 7 It is unclear what PRO to do
- 8 I want PRO to go

PRO is een leeg of abstract pronomen dat staat voor het subject van de infinitief dat niet is gelexicaliseerd; in (8) bijvoorbeeld vervangt PRO in feite de *I* uit de hoofdzin. Haiman laat zien dat dit PRO in de theorie steeds meer een eigen rol is gaan spelen. Het moest onderscheiden worden van een ander leeg element, de zogenaamde *trace*. Toen er vervolgens een probleem optrad met de data, die aangaven dat dit onderscheid niet te handhaven was, waren er drie mogelijkheden voor de taalkundigen om dit op te lossen: (1) ze konden het onderscheid tussen PRO en *trace* laten vallen, en dus ook de theorievorming over PRO, (2) ze konden de data interpreteren als marginaal en dus niet terzake doende, (3) ze konden de data herinterpreteren zodat deze zich conformeerden aan de theorie. Het laatste gebeurde,

zoals Haiman het wat cynisch zegt, ‘where the data mock the theory, the natural recourse is to relabel the data’ (Haiman 1993: 310). Als deze derde weg wordt ingeslagen, is het onvermijdelijk dat het element PRO steeds abstracter wordt, zodat de oorspronkelijke relatie tussen PRO en het lege subject pronomen langzaam verdwijnt. Nog een voorbeeld, dat te vergelijken is met de lotgevallen van PRO, is wanneer een historisch generatief taalkundige zonder blikken of blozen durft te beweren dat het element *to* voor de infinitief (waar we het net over hadden) in het Oudengels fungeerde als een *agreementmarker*, dat wil zeggen als een markeerder van noties als tijd, persoon en getal (een soort persoonsvorm dus), en zelfs als een external subject.¹⁶ Dit rekt het begrip van *to* wel heel erg op, en het verband tussen de oorspronkelijke prepositie en deze interpretatie van *to* is nu wel erg ver te zoeken. De vraag is natuurlijk in hoeverre de grammatica in het hoofd van het taallerende kind deze vergaande abstractie toelaat. Het mag dan elegant en economisch zijn in een puur nomistisch model, dat wil nog niet zeggen dat het ook het elegantst is voor de manier waarop onze hersenen werken, of de manier waarop wij communiceren. Om een voorbeeld uit een andere sfeer te halen (dat ik dank aan mijn zoon Daan): het tientallige stelsel lijkt op het eerste gezicht veel eleganter en economischer dan het wat omslachtige binaire stelsel, maar toch zijn de snelste computers voortgekomen uit het laatste.

Methodologie

We zijn aangeland bij een methodologisch probleem, en ik hoop aan de hand daarvan te kunnen uitleggen dat we binnen de taalkunde misschien in sommige gevallen een stapje terug moeten doen naar de oorspronkelijke opzet van de filologie, dat wil zeggen dat we de fysieke taaluiting, gebonden aan plaats en tijd, weer wat centraler moeten gaan stellen. Ik meen te mogen zeggen dat eenzelfde probleem zich voordoeft binnen de theoretische letterkunde. Terry Eagleton (1983: 74) schrijft in verband met het gebruik van de ‘hermeneutische cirkel’ dat in deze ‘cirkel’

... de individuele kenmerken [van een tekst] te begrijpen zijn in termen van de volledige tekst, en dat de volledige tekst begrijpelijk wordt door de individuele kenmerken. De hermeneutiek heeft over het algemeen geen oog voor

de mogelijkheid dat literaire werken diffuus kunnen zijn, onvolledig en met zichzelf in tegenspraak.¹⁷

Het is interessant om te zien dat precies hetzelfde probleem bestaat binnen de structurele taalkunde. Er wordt gezocht naar tekens (regels) binnen de taal, maar men heeft weinig oog voor het feit dat taal variatie toestaat, losse eindjes heeft, zoals de linguïst-anthropoloog Edward Sapir het zo kort en bondig heeft geformuleerd: ‘no language is tyrannically consistent, all grammars leak’ (Sapir 1921: 38); inderdaad, er zijn geen waterdichte grammatica’s, ze ‘lekken’ allemaal. Taal is geen algebra.

Aan de andere kant hebben we natuurlijk wel een model nodig om überhaupt wetenschap te kunnen bedrijven. Alleen door generalisaties, het vinden van formules, kunnen we meer van de wereld om ons heen gaan begrijpen. Er besluit ons echter een groot gevaar, dat tegelijkertijd onze grote kracht is, en dat is onze behoefte om verhalen te vertellen. Door middel van een verhaal kunnen we de warri-ge eindjes aan elkaar knopen. Het gevaar dat hier loert, wordt fraai verwoord door de Engelse literatuurcriticus John Bailey (1998: 281-282) in zijn memoires over Iris Murdoch:

... Kilvert (een Victoriaanse dominee), die er zo van genoot om in zijn dagboek te schrijven over zijn dagen, zijn wandelingen en zijn priesterlijke plichten, vertrouwde het eens toe dat wat hij opschreef voor hem meer werkelijk was dan wat hij in feite die dag of de dag ervoor gezien had en waar hij nu over aan het schrijven was. Slechts de herinnering bevat werkelijkheid. ... Veel andere schrijvers, ... zoals bijvoorbeeld Wordsworth, ontdekten dat voor hen het herinneren en het schrijven het creëren van hun leven was, en van hun gevoel voor levende dingen. De ervaring zelf was er niets bij, een wazige vlek in beweging, altijd aan het verdwijnen ... Wordsworth zag zijn *daffodils* pas echt wanneer hij op zijn bank lag en ze bekeek met zijn innerlijk oog.¹⁸

En was het niet Oscar Wilde die zei dat we pas echt zagen hoe mooi luchten waren nadat Gainsborough ze voor ons geschilderd had? Het *belang* van het ‘verhaal’ ook voor de taalkundige kunnen we lezen in Lass’ (1997: 2-3) studie over taalverandering, waar hij het heeft over de taak van de historisch taalkundige,

... het probleem is om een bruikbaar plaatje, dat richtingen aangeeft, een globale vorm enz., te distilleren uit een al te ingewikkeld en complex beeld. ... Dus manipuleren wij als tijdreizigers ons landschap, en we doen dat op verschillende manieren afhankelijk van het soort plaatjes dat we toevallig willen zien. Dit boek [over diachronische taalkunde] gaat eigenlijk precies over deze twee dingen: het avontuur van taalkundig reizen in de tijd, en de manipulaties die we uitvoeren op het landschap om er een 'landschap' van te maken in plaats van slechts warrige beelden die voorbijsuizen.¹⁹

Verhalen zijn mooi en noodzakelijk. Waar we echter van af moeten, is het idee dat er niet verschillende verhalen naast elkaar zouden kunnen bestaan, net zoals het tientallige stelsel naast het binaire staat in onze huidige maatschappij. Het hangt geheel van de toepassing af welk stelsel het meest bruikbaar is. Niels Helsloot stelt in zijn proefschrift over Nietzsche, getiteld *Vrolijke Wetenschap*, dat we prachtige bouwwerken bouwen maar dat we moeten begrijpen dat het fundament ervan, het bewijs dat de methode klopt volgens welke het bouwwerk is opgebouwd, ontbreekt.²⁰

Op het ogenblik ligt 'Chomskys Universele Grammatica onder vuur', zoals de titel luidt van een stuk hierover in het *NRC Handelsblad* van 23 januari 1999; niet zozeer omdat het geen goede theorie is, die al zeer veel vruchten heeft afgeworpen, maar omdat veel van haar aanhangers menen dat het *de* theorie is. Zo wordt een taalkundige van het OTS in Utrecht aangehaald: 'Geef ons nog een paar eeuwen, ... en dan heb ik een mooi boekje met daarin de universele grammatica.' Ik ben het volledig eens met Remco Scha, hoogleraar Computerlinguïstiek hier in Amsterdam, die in datzelfde stuk zegt,

Op zichzelf leveren die fragmenten [van de universele grammatica] regelmatig belangwekkende ideeën op ... Maar al die goede ideeën zijn nog altijd niet gezamenlijk onder één noemer te brengen, het blijven speelgoed grammaticaatjes.

Precies! We moeten spelen en ontdekken, we mogen God *spelen* maar we moeten niet denken dat we God *zijn* (en dat wij en/of onze theorieën na een paar eeuwen nog in leven zijn!).

De structurele taalkunde zegt geënt te zijn op wetenschappelijke methoden die ook gebruikt worden binnen de natuurwetenschappen, en haar beoefenaars menen

vaak, ten onrechte, dat een taal op eenzelfde manier bestudeerd kan worden als de natuurkunde.²¹ Het is van belang te onderstrepen dat een taal geen puur natuurlijk systeem is; het is een natuurlijk maar ook een cultureel-historisch product (vergeleijk Keller 1994). Het feit dat mensen taal maken en dat mensen een vrije wil hebben, verstoort de puur causale wetten van de natuurwetenschappen. In de taal zijn naast causale processen ook finale of teleologische processen aan het werk; taalverandering vindt wetmatig plaats maar soms ook, vooral in het beginstadium, doelgericht (wat niet betekent dat men zich daarvan ook bewust hoeft te zijn). De taal kent in natuurwetenschappelijke zin geen wetten, de taal is niet gepreconditioneerd, er is geen toverformule die alles verklaart – en misschien is er ook wel geen Universele Grammatica. De taalwetenschap kan wel iets anders leren van de natuurwetenschappen, namelijk dat het ‘de natuur [is] die ... in laatste instantie bepaalt of een wetenschappelijk feit juist of onjuist is’ (een citaat uit de oratie van A.J. Kox van 10 februari 1999).²²

Als historisch taalkundige pleit ik voor een veelzijdige benadering van taal, waarbij gebruik gemaakt kan worden van allerlei taaltheoretische modellen, en waarbij de data, de *parole*, ten allen tijde centraal staan. Ook ben ik van mening dat de theorie altijd getest moet worden op werkelijk voorkomende taaluitingen, wat niet moeilijk moet zijn met de steeds uitdijende corpora; ik ben het met Van het Reve eens dat veel meer gebruik gemaakt moet worden van gesproken taaldata, ook weer met behulp van corpora. Als het inderdaad zo is dat taalveranderingsfeiten ons iets kunnen vertellen over de vorm van het taalsysteem, over de zogenaamde Universele Grammatica, zoals generatief historisch taalkundigen ons voorhouden, als de historische taalkunde inderdaad als een soort spiegel kan fungeren voor de theoretische taalkunde,²³ dan lijkt het van het grootste belang om die feiten zo breed mogelijk te onderzoeken, en niet alleen binnen een bepaalde taaltheorie, omdat we anders, om nogmaals met Van het Reve te spreken, nogal incestueus bezig zijn. Een van de belangrijkste dingen die taalverandering aan het licht kan brengen, is hoe ‘diep’ de veranderingen zijn, want daar hangt in feite vanaf hoe abstract de taaltheorie zou kunnen of moeten zijn. Jaap van Marle (1990) maakte duidelijk in zijn oratie, toen hij werd aangesteld als bijzonder hoogleraar Taalverandering, dat synchronie en diachronie ongelijksoortig zijn, met andere woorden dat deze spiegelfunctie misschien niet opgaat. Mijn uitgangshypothese is dat die spiegelfunctie er wel degelijk kan zijn, maar dat de diachronie zou kunnen laten zien dat de regels van taal op-

pervlakkiger werken dan vaak wordt aangenomen. Ik zou in dit verband de Amerikaanse linguïst Brian Joseph (1992: 139-140) willen aanhalen, die schreef:

Sprekers besteden veel meer aandacht aan de voor hen onmiddellijk waarneembare data, in het bijzonder aan oppervlaktevormen van woorden en uitdrukkingen, dan aan de meer verwijderd liggende data waar een linguïst – of de ideale spreker – zich bewust van zou zijn.²⁴

Dit betekent ook dat de heranalyses van taalgebruikers veel ondoorschijnender of veel minder economisch zouden kunnen zijn dan verondersteld wordt door bijvoorbeeld een generatieve linguïst, die werkt met een veel abstracter idee van de regels van de grammatica. Dat de grammatica wel eens minder diep zou kunnen zijn, wordt ook gesuggereerd door de computerdeskundige en linguïst Victor Yngve, die aan de hand van talrijke voorbeelden laat zien (zie Yngve 1996) dat er binnen de taal een voorkeur is voor binaire constructies omdat drie- of hogertallige constructies teveel vragen van het kortetermijngeheugen en daarom voor de taalgebruiker niet economisch zijn.

Aan de hand van een enkel voorbeeld wil ik laten zien dat het werken met verschillende modellen nuttig is en dat een adequate verklaring voor een bepaalde verandering gezocht moet worden in verschillende domeinen, en niet alleen binnen de formele theorie van grammatica. Een aantal jaren geleden zocht ik een verklaring voor het feit dat het Engels de volgende constructie toelaat,

9 they *knew it to be* a cloud. Yet they could see animals in it (LOB corpus Fo1 1371)²⁵

terwijl het Nederlands (en ook het Duits) dit soort constructies niet kennen,

10 *zij wisten het een wolk te zijn / sie wußten es eine Wolke zu sein
(zij wisten dat het een wolk was / sie wußten, daß es eine Wolke war)

De gebruikelijke verklaring voor de introductie van deze constructie in het Engels, namelijk dat hij uit het Latijn geleend was, achtte ik niet voldoende omdat het Nederlands en het Duits ook door het Latijn beïnvloed zijn, maar deze zogenaamde a.c.i. (accusativus cum infinitivo) constructie toch niet hebben overgenomen. Tij-

dens mijn eerste onderzoek hiervan, toen ik werkte binnen de generatieve grammatica, ontdekte ik dat het ook iets te maken had met de verandering in basiswoordvolgorde, die wel in het Middelenengels had plaatsgevonden maar niet in het Nederlands en Duits. Ik zag dat het Oudengels de constructie ook niet kende, en tevens dat het Oudengels constructies had die het Nederlands wel kent maar het Modern Engels niet, zoals de volgende:

- 11 a Moyses forbead swyn to etanne (AELS (Maccabees)85)
- b Mozes verbood varkens te eten
- c *Mozes forbade pigs to eat
- d Mozes forbade pigs to be eaten

De verklaring voor de absentie van (10) en het aanwezig zijn van (11a) in het Oudengels hangt samen met het feit dat in de Oudengelse en Nederlandse basiswoordvolgorde (die SOV is) een nominale constituent vóór een werkwoord (zoals *swyn* en *varkens* in [11a] en [b]) automatisch geïnterpreteerd wordt als een object van dat werkwoord, terwijl diezelfde constituent in het Modern Engels (dat SVO is) automatisch een subject is. Vandaar de verandering in (11d) in het Moderne Engels, dat een passieve infinitief nodig heeft om dezelfde betekenis binnen dezelfde volgorde uit te drukken. De nieuwe constructie in (11d) nu, lijkt op de Latijnse constructie in (10) – omdat *pigs* net als *cloud* geen semantische relatie heeft met de persoonsvorm (dat wil zeggen *cloud* en *pigs* zijn niet een direct argument van respectievelijk *knew* en *forbade*) –, en maakte (10) in feite dus mogelijk.

Nader corpusonderzoek echter, leerde dat er nog meerdere factoren aanwezig waren die de introductie van (11d) en (10) bevorderden, maar die niets met de structuur van de grammatica van doen hadden. Deze factoren moeten gezocht worden binnen de semantiek en pragmatiek. Het blijkt dat de constructie in (11d) langzamerhand de taal infiltreerde via werkwoorden met een causatief karakter, met andere woorden het verschijnsel werd ook semantisch of pragmatisch gestuurd. Een ander punt van belang bleek de adjacentie van het nomen en de infinitief in zogenaamde *for-* constructies, constructies die net als (11d) een herinterpretatie van een object tot subject laten zien. In het Modern Engels heeft een zin als (12) twee mogelijke betekenissen (zie [12a] en [b]):

- 12 ... because it is a pleasure *for me to accompany you*
 a [it is a pleasure for me] [PRO to accompany you]
 b [it is a pleasure [for me to accompany you]]
 13 ... omdat het *voor mij* plezierig is om jou *te vergezellen* (alleen de [a] interpretatie)

In het Oudengels (en ook het Nederlands) komt alleen de interpretatie van (12) zoals weergegeven in (12a) voor, waarbij *for me* een constituent is van de matrixzin. Pas in het laat-Middelengels zien we constructie (12b) verschijnen, waarin *for* een voegwoord of *complementiser* is geworden en *me* het subject van de infinitief. Dat deze herinterpretatie in het Engels heeft plaatsgevonden, blijkt uit zinnen als,

- 14 it is grotesque for outdoor sports to be so closely associated with habits that are notoriously dangerous to health (Daily Mail 9-3-77)²⁶

die alleen interpreteerbaar zijn met de structuur van (12b); de structuur van (12a) zou hier onzinnig opleveren. Hieruit blijkt dat er een iconisch principe, het zogenaamde proximitieitsprincipe (vergelijk Givón 1985: 202) in taal werkzaam is waardoor elementen die voortdurend naast elkaar staan – zoals in (12) in het Engels met *me* en *to accompany* wel het geval is maar niet in het Nederlands (vergelijk [13], waar *voor mij* en *te vergezellen* niet noodzakelijkerwijze naast elkaar staan) – geïnterpreteerd worden als één geheel.²⁷

Tenslotte blijken ook ‘discourse’ factoren een rol te spelen. Vrij recentelijk heeft Dirk Noël (1997) laten zien in verband met de ‘Latijnse’ constructie van (9), dat het gebruik ervan in het huidige Engels samenhangt met ‘discourse’ principes; hij laat zien dat de infinitief-constructie voornamelijk gebruikt wordt als de informatie gegeven in de infinitief thematisch is (dat wil zeggen als het ‘oude’, reeds bekende, informatie is), terwijl een *dat*-zin, dus de constructie die alleen in het Nederlands mogelijk is (zie [10]), blijft voorbehouden aan situaties waarin de informatie rhematisch is of ‘nieuw’. Dit doet natuurlijk de vraag opwerpen wat er veranderd is in het Middelengels in termen van discourse, dat mede geleid heeft tot het gebruik van de infinitief hier – een vraag die in een ander verband ook gesteld werd in het recente proefschrift van Bettelou Los (2000: 323ff.), en waar ik nog veel interessant onderzoek van verwacht.

Conclusie

Ik heb hier een pleidooi gehouden voor taalkundig onderzoek waarbij de taaluiting centraal staat, en waarbij de cultureel-historische omstandigheden waarin taaluitingen plaatsvinden niet verwaarloosd worden, om zodoende meer inzicht te krijgen in het systeem van taal. Het moge duidelijk zijn dat ik hetzelfde zou willen pleiten voor de literatuurwetenschap: een brede aanpak die gebruik maakt van verscheidene theoriën, waarbij echter het werk zelf centraal blijft staan. Op die wijze is het ook mogelijk dat de grote kloof die er nu lijkt te bestaan tussen de taal- en de letterkunde, weer verkleind zou kunnen worden, zodat we van elkaars werk kunnen profiteren en onze studenten een meer geïntegreerde studie kunnen aanbieden. Ik denk bijvoorbeeld dat we door middel van de literatuur meer kunnen leren over de oneindige mogelijkheden van de taal, vooral omdat het literaire taalgebruik vaak pregnanter is dan de taal die we dagelijks spreken of schrijven. In beide echter, maken we gebruik van dezelfde taalkennis en dezelfde creatieve energie, en dus kunnen we ook door beide te bestuderen beter ontdekken hoe taal werkt. Andersom heeft de letterkunde ook baat bij taalkundig onderzoek om zodoende beter zicht te krijgen op de middelen die de schrijver tot zijn beschikking heeft. In deze visie zal de taille van Vrouwe Filologia breed zijn; de nadruk op *parole*, meer dan op *langue*,

zal haar in gewicht doen toenemen. Ze zal weer lijken op de voedster zoals ze vaak werd afgebeeld in de Middeleeuwen (en zoals op de vorige pagina op de Campanile in Florence²⁸), mollig en gezet, en niet op een fotomodel dat alleen oog voor zichzelf heeft en met alle modes mee moet doen.

Dankwoord

Tot slot wil ik graag een dankwoord richten aan allen die het mij mogelijk hebben gemaakt hier vandaag een rede uit te spreken.

Ik dank het College van Bestuur van de Universiteit van Amsterdam voor mijn benoeming, en de benoemingscommissie onder leiding van de Dekaan van de Faculteit der Geesteswetenschappen voor het in mij gestelde vertrouwen. Benoemd worden als gewoon hoogleraar gebeurt niet zomaar en zeker niet als die benoeming van binnenuit komt. Steun van mijn collega's binnen de opleiding (en ook daarbuiten; ik denk hierbij vooral aan Hans Heinrich Meier [emeritus hoogleraar Engelse taal- en letterkunde aan de Vrije Universiteit], Erik Kooper [van de Universiteit van Utrecht], en Wim van der Wurff [van de Rijksuniversiteit Leiden]) was hierbij onontbeerlijk, en ik ben hen allen zeer dankbaar dat ze me gesteund hebben en gestimuleerd om deze stap te nemen.

Voor mijn dankwoord wil ik ook verder teruggaan. Tijdens mijn studie heb ik zeer veel inspiratie gevonden bij twee docenten Engelse letterkunde, Michiel Jansen Schoonhoven en August Fry. Zij hebben mij elk op hun eigen manier (door het laten vallen van perfect getimede stiltes en door het voortdurend wrikken aan onze en ook hun eigen overtuigingen) inzicht gegeven in de taal en de structuur van de literatuur, en in mijn eigen ervaringswereld; zij hebben mij 'losgewoeld', zodat ik mijn eigen stappen op het wetenschapsterrein kon gaan zetten. Verder wil ik hier graag Richard Hogg noemen, momenteel hoogleraar in Manchester, but in those days the very first teacher I encountered on my journey through English Studies. I was intrigued by what he said from the very beginning, at first because of his impossible, wonderful Scots accent, but gradually because of the very orderly and scientific way in which he approached Gothic and Old English. Besides being the teacher who (together with Henk Gons) set me on the road of historical linguistics, he has been even more important as my 'career-adviser'. He stimulated me to go and do a MA in general linguistics with Barbara Strang in Newcastle-upon-Tyne, he persuad-

ed me to come to Manchester in 1985-86 as a visiting lecturer, and together with Wim Klooster he supervised my PhD. Ook Julia en Wim Klooster wil ik hartelijk danken, zowel tijdens als na mijn studie waren ze altijd onzichtbaar op de achtergrond aanwezig, en zij hebben mij op allerlei manieren gestimuleerd. I would also like to thank Professor Max Nänny of the University of Zürich, whom I met through an Erasmus exchange program, who has been such a stimulus in my work of the last five years, where I found a renewed interest in the study of literature, and with whom I have organised two highly successful and pleasant interdisciplinary symposia, in both Zürich and Amsterdam on the topic of iconicity. The interdisciplinary nature of this inaugural speech (and the iconicity of the title) is partly an outcome of this collaboration.

Binnen onze eigen opleiding zou ik graag enkele mensen met name willen noemen. Frederike van der Leek, omdat ze me op het taalkundige pad heeft gezet tijdens vele doorrookte, werkzame avonden, en me begeleid en geïnspireerd heeft op een moment waarop ik me enigszins verloren voelde tussen de taal- en letterkunde. Peter Verdonk ben ik heel veel dank verschuldigd voor alle steun die hij mij heeft gegeven in de afgelopen twee jaar, en in het bijzonder ook voor de leiding die hij heeft gegeven aan de vakgroep, toen we nog vakgroep waren, waardoor het voor ons mogelijk was rustig ons werk te doen. Tenslotte wil ik mijn naaste collega Willem Koopman bedanken voor zijn meer dan collegiale opstelling in een tijd van onderlinge concurrentie, voor zijn rust en zijn houding ten opzichte van het werk, en vooral omdat hij altijd ervoor zorgt dat er niets vergeten wordt, tentamens, afspraken en al die kleine dingen die we zo gemakkelijk over het hoofd zien maar die niet vanzelf gaan. Heel belangrijk zijn Jetty Peterse en Mariëtte Geurtz, die gezamenlijk ons secretariaat bemannen, al jarenlang en tot ieders grote tevredenheid; zonder hen zou er geen opleiding Engels bestaan, zij zijn het ijkpunt voor de stafleden, en voorzover dat nog is toegestaan, ook voor de studenten.

De studenten wil ik ook uitdrukkelijk in dit dankwoord betrekken, omdat zij mij telkens weer dwingen om ingewikkelde, en soms nog warrige ideeën netjes uit te werken zodat ik er zelf ook wijzer van wordt. En ik wil enkelen van hen, met name Sophie Koers en Sjoerd Siebinga, in het bijzonder bedanken omdat ze zich zo geweldig ingezet hebben voor het vakgebied in deze moeilijke tijden van voortdurende reorganisatie.

Altijd als laatste kom je in het dankwoord uit bij vrienden en familie, maar gelukkig heeft de laatste positie taalkundig gezien wel heel veel nadruk. Ik wil Nel

Richardus bedanken voor haar literaire vraatzucht en de vele avondvullende conversaties. Haar boekenkast heeft mij vaak geïnspireerd, minstens twee citaten uit mijn rede vinden daar hun oorsprong. Ik wil mijn vader bedanken voor de ruimte en de mogelijkheid die hij me altijd heeft gegeven voor de studie, en voor de ijzeren discipline die hij heeft geprobeerd ook op mij over te brengen, soms zeer tegen mijn zin, maar ik geef toe, ik heb er veel baat bij. Ik vind het heel erg jammer dat mijn moeder er niet meer bij heeft kunnen zijn, maar haar wil ik hier herdenken omdat haar voortdurende en vaak onzichtbare aanwezigheid ervoor zorgde dat ik de studie ook emotioneel aan kon. Ook mijn zussen en broer hebben mij de achtergrond gegeven waarin ik met plezier heb kunnen studeren. Ik denk nog vaak aan die momenten dat we met z'n allen rond de huiskamertafel zaten, met de radio, als het even kon, afgestemd op de top-veertig. Mark, Daan, Joost en Tessel zijn voor mij van levensbelang omdat ze me weghalen uit academische sferen, vooral de sfeer die het minst academisch is (de voortdurende veranderingen in organisatie en curriculum), en omdat ze me elke dag doen beseffen dat er leven is naast de universiteit. Ik ben Mark in het bijzonder zeer dankbaar omdat hij mij vertrouwen geeft en om zijn humor, waarmee hij mijn soms te grote ernst relativeert. Relativeren kunnen Daan en Joost ook, ze slagen er geweldig in om mij steeds te doen beseffen dat je als professor niet moet denken dat je wat voorstelt, vooral als je zo traag bent als ik op het terrein van de computer. En ik hoop dat ik Tessel niet al te zeer heb teleurgesteld door het feit dat ik niet een witte jas ben gaan dragen en geen uitvindingen ben gaan doen, maar misschien, Tessel, vind je deze zwarte toga ook wel heel bijzonder?

Tenslotte wil ik deze oratie opdragen aan mijn voorganger, Paul Werth, die veel te vroeg is overleden in 1995. Ik denk en ik hoop dat deze rede in het verlengde van de zijne ligt. Ik besepte pas na het lezen van zijn postuum verschenen boek *Text Worlds*, enkele weken geleden, hoezeer ook hij pleitte voor een 'more human linguistics' (wat trouwens ook de titel van zijn oratie was), voor een manier van taalkunde bedrijven waarin de taaluiting, de tekst en de menselijke ervaringswereld centraal staan, en waarin hij bovendien ook hartstochtelijk pleitte voor een universiteit waarin de mens centraal staat, en niet het systeem.

Ik heb gezegd.

Literatuur

- Bailey, J. (1998), *Iris. A memoir of Iris Murdoch*. Londen: Abacus.
- Birge Vitz, E. (1993), 'On the role of a renewed philology in the study of a manuscript- and an oral culture', in : K. Busby (red.) *Towards a synthesis? Essays on the new philology*, 71-78. Amsterdam: Rodopi.
- Bloch, R.H. (1990), 'New philology and Old French', *Speculum* 65: 40-58.
- Bolinger, D. (1974), 'Concept and percept: two infinitive constructions and their vicissitudes', in: *World papers in phonetics: Festschrift for Dr Onishi's Kijer*, 65-91. Tokio: Phonetic Society of Japan.
- Brinton, L.J. (1988), 'The iconicity of rhetorical figures: Schemes as devices for textual cohesion', *Language and Style* 21: 162-190.
- Busby, K. (1993) (red.) *Towards a synthesis? Essays on the new philology*. Amsterdam: Rodopi.
- Crews, F.C. (1965), *The Pooh perplex*. New York: E.P. Dutton.
- Duffley, P. (1992), *The English infinitive*. Londen: Longman.
- Eagleton, T. (1983), *Literary theory*. Oxford: Blackwell.
- Erdmann, P. (1997), *The for...to construction in English*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Fischer, O. (1996), 'The status of *to* in Old English *to*-infinitives: A reply to Kageyama', *Lingua* 99: 107-133.
- Fischer, O. (1997), 'On the status of grammaticalisation and the diachronic dimension in explanation', *Transactions of the Philological Society* 95: 149-187.
- Fischer, O. (1999), 'Changes in infinitival constructions in English: How to explain?', in: F.W. Neumann en S. Schülting (red.) *Anglistentag 1998 Erfurt*, 7-27. Trier: WVT.
- Frank, R. (1997), 'The unbearable lightness of being a philologist', *Journal of English and Germanic Philology* 96: 486-513.
- Gardner, M. (1970, 2de ed.) (red.), *The annotated Alice. Alice's Adventures in wonderland and Through the looking-glass by Lewis Carroll, illustrated by John Tenniel*. Harmondsworth: Penguin.
- Givón, T. (1985), 'Iconicity, isomorphism and non-arbitrary coding in syntax', in: J. Haiman (red.) *Iconicity in syntax*, 187-220. Amsterdam: Benjamins.
- Givón, T. (1995) *Functionalism and grammar*. Amsterdam: Benjamins.
- Haiman, J. (1993), 'Life, the universe, and human language (a brief synopsis)', *Language Sciences* 15: 293-322.
- Helsloot, N. (1999), *Vrolijke wetenschap. Nietzsche als vriend*. Baarn: Agora
- Hopper, P. (1991), 'On some principles of grammaticization', in: E.C. Traugott and B. Heine (red.) *Approaches to grammaticalization*, dl. I, 17-35. Amsterdam: Benjamins.
- Jakobson, R. (1960), 'Closing statement: Linguistics and poetics', in: T. Sebeok (red.), *Style in language*, 350-377. Cambridge, Mass: MIT Press.

- Joseph, B. (1992), 'Diachronic explanation: Putting speakers back into the picture', in: G.W. Davis en G.K. Iverson (red.) *Explanation in historical linguistics*, 123-144. Amsterdam: Benjamins.
- Kageyama, T. (1992), 'AGR in Old English *to*-infinitives', *Lingua* 88: 91-128.
- Keller, R. (1994), *On language change. The invisible hand in language*. Vertaald uit het Duits door B. Nerlich. Londen: Routledge.
- Kiparsky, P. (1968), 'Linguistic universals and linguistic change, in: E.Bach en R.T. Harms (red.) *Universals in linguistic theory*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Kox, A.J. (1999), 'Wetenschappelijke feiten en postmoderne fictie in de wetenschapsgeschiedenis', Amsterdam: Vossiuspers AUP.
- Lass, R. (1997), *Historical linguistics and language change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lightfoot, D. (1979), *Principles of diachronic syntax*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lightfoot, D. (1982), *The language lottery. Toward a biology of grammars*. Cambridge Mass: MIT Press.
- Los, B. (2000), *Infinitival complementation in Old and Middle English*. Proefschrift HIL/LOT. Den Haag: Holland Academic Graphics.
- Marle, J. van (1990), 'Over de ongelijksoortigheid van synchronie en diachronie', Amsterdam: P.J. Meertens-Instituut.
- Marle, R. van (1932), *Iconographie de l'art profane au Moyen-âge et à la Renaissance et la décoration des demeures*, dl. 2: *Allégories et symboles*. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- Noël, D. (1997), 'The choice between infinitives and *that*-clauses after *believe*', *English Language and Linguistics* 1: 271-284.
- Nöth, W. (1999), 'Cognition, iconicity, and Blake's fearful symmetry', in: G.F. Carr *et al.* (red.) *Interdigitation. Essays for Irmengard Rauch*, 647-655. New York: Lang.
- Paul, H. (1891), *Grundriss der germanischen Philologie*. Strassburg: Trübner.
- Paxson, J.J. (1994), *The poetics of personification*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Richardson, P. (1994), 'The consolation of philology', *Modern Philology* 92: 1-14.
- Sapir, E. (1921), *Language. An introduction to the study of speech*. New York: Harcourt, Brace and World.
- Sargent-Baur, B. (1993), 'Philology through the looking-glass', in: K. Busby (red.) *Towards a synthesis? Essays on the new philology*, 97-118. Amsterdam: Rodopi.
- Saussure, F. de (1922, 2de ed.), *Cours de linguistique générale*. Parijs: Payot.
- Shapiro, M. (1991), *The sense of change. Language as history*. Bloomington: Indiana University Press.
- Vance, E. (1986), *Mervelous signals: Poetics and sign theory in the Middle Ages*. Lincoln: University of Nebraska.
- Wagner, D.L. (red.) (1983), *The seven liberal arts in the Middle Ages*. Bloomington: Indiana University Press.
- Werth, P. (1999), *Text worlds: Representing conceptual space in discourse*. Londen: Longman.

- Westra, H.J. (1993), 'New philology and the editing of medieval Latin texts', in: K. Busby (red.) *Towards a synthesis? Essays on the new philology*, 49-58. Amsterdam: Rodopi.
- Williams, E. (1994), *Thematic structure in syntax*. Cambridge Mass.: MIT Press.
- Wittig J.S. (1995), 'Review of Paxson (1994)', *The Yearbook of Langland Studies* 9: 176-183.
- Yngve, V.H. (1996), *From grammar to science. New foundations for general linguistics*. Amsterdam: Benjamins.
- Ziolkowski, J. (1985), *Alan of Lille's Grammar of Sex. The meaning of grammar to a twelfth-century intellectual*. Cambridge Mass.: The Medieval Academy of America.
- Zwart, C.J.W. (1993), *Dutch syntax. A minimalist approach*. Groningen Dissertations in Linguistics.

Noten

- 1 Ik wil Jetty Peterse heel hartelijk danken voor het zorgvuldig nalezen van deze tekst. De stukjes zijn gebundeld onder de titel waarmee ze in het Parool verschenen, *Achteraf*, uitgegeven door Van Oorschot (1999). ‘Linzensoep I’ (van 2 juni 1990), staat op pp. 129-131, het tweede geciteerde stukje van 19 mei 1990, ‘Wat Maaike gelooft’, op pp. 126-128.
- 2 ‘wenn sie nicht neuerdings eine starke Tendenz geltend machte, gerade Sprachwissenschaft und Literaturgeschichte von einander loszulösen.’
- 3 Om de aanpak van de *new philology* als *nomos* te bestempelen, is een beetje problematisch, aangezien haar beoefenaars in eerste instantie juist *physis*-gericht zijn, want alle aandacht gaat naar het oorspronkelijke manuscript zelf. De ‘oude’ filologen worden aangeklaagd omdat ze hun editie van de tekst tot waarheid hebben verheven en de existentie van het manuscript hebben verwaarloosd. De ‘nieuwe’ filologen beweren echter op postmodernistische wijze dat het manuscript in feite geen echte status heeft (vanwege de orale traditie), dus eigenlijk begint paradoxaal genoeg hun nomistische aanpak bij deze *physis*-instelling. Voor een kritiek op het idee dat het manuscript geen ‘realiteit’ heeft, zie de artikelen in Busby (1993), en vooral de bijdrage van Haijo Westra, die schrijft: ‘In effect, new philology is as obsessed with the fluidity of the text as old philology is with its fixity’, en ‘such a relativism [of the ‘new philology’] ultimately denies the reality and specificity of the ms text’ (Westra 1993: 57).
- 4 ‘... the closer one reads the medieval text, the less it is possible to maintain the positivist position of literary transparency, which would make the establishment of the meaning of a poetic work, or even a particular passage, merely a question of “figuring out” what the letters on the page of parchment, to invoke Gaston Paris’s phrase ..., “fully and clearly say”.’
- 5 ‘... the more we try to read it literally – or at the level of the letter – the more we become convinced of its very impenetrability, of the impossibility of reducing its pregnant plays of the letter to univocal meaning or, for that matter, of the impossibility of ever exhausting the semantic resonances of certain key syllables and words.’
- 6 Vergelijk bijvoorbeeld Brinton 1988, Nöth 1999. In dit verband is het van belang op te merken dat er een duidelijke neiging bestaat binnen de *new philology* om te doen alsof de *old philology* geen aandacht besteedde aan deze auto-iconische eigenschappen (zie bijvoorbeeld ook Busby 1993: 91 ff. en Birge Vitz 1993: 73-74). In de allegorische interpretatie van middeleeuwse teksten werd er juist gezocht naar pregnante taaltkens, die diepere betekenissen blootlegden. Het verschil is echter wel dat die diepere betekenissen ook moesten passen in het geheel van de tekst en het geheel van de tijd. Men ziet dezelfde verwijten optreden tussen aanhangers van verschillende taalkundige theoriën; het

is alsof men zich eerst moet verschansen om des te beter aan te kunnen vallen. Talmy Givón (1995: xvi) beschrijft de oorlog tussen de *diehard* functionalisten en generativisten als volgt: ‘As the overripe Generative orthodoxy crumbles of its own weight of formal vacuity and methodological indifference, functionalists on their various stripes trumpet their reductive visions in a mounting cacophony of self-indulgence and parochialism’, waarbij bijvoorbeeld de functionele school de generatieve bestrijdt met reductieve kretes als ‘The generative position is untenable; grammar is not 100% rule-governed. Therefore grammar must be 100% flexible and ungoverned’, een idee dat de laatste tijd wel geuit wordt door de voorstanders van de zogenaamde *emergent grammar* (zoals bijvoorbeeld in recent werk van Paul Hopper and Sandra Thompson). Givón pleit voor een aanpak waarin de structuur van de taal serieus wordt genomen, een methodologie waarin inductie en deductie een even belangrijke rol spelen, en tenslotte een analyse van taaldata die ook recht doet aan de communicatieve rol die taal heeft. In hetzelfde verband schrijft Birge Vitz (1993: 74) over de strijd tussen de oude en de nieuwe filologen: ‘why blame 19th century philologists for doing good work in those days (we don’t blame other scientists for having been positivistic in the 19th century), so why not simply gratefully acknowledge the good work they have also done, and move on from there?’

- 7 Werth (1999) benadrukt in dit verband dat de interpretatie van een tekst afhangt van de *discourse-world* van de toehoorder of lezer, van de zogenaamde *frames* die de lezer met zich meebrengt naar de tekst, maar dat deze *discourse-wereld* ook wordt ingeperkt door de tekst zelf omdat de interpretatie van de tekst *text-driven* is; dat wil zeggen de grote ruimte van de *discourse-wereld* wordt als het ware in de loop van de tekst zelf meer en meer ingeperkt, en daarmee ook de mogelijke interpretatie van de tekst. Dit staat dus lijnrecht tegenover de ideeën van iemand als Howard Bloch, die gelooft dat op elk moment elk taalteken in de tekst alle kanten uit kan.
- 8 Met dank aan mijn collega Dr. Ans de Kok, van de opleiding Frans, voor de onschatbare hulp die ze mij gegeven heeft bij het interpreteren van deze passages.
- 9 In dit verband is het ook belangrijk om te vermelden dat, alhoewel het Oudfranse *creance* zoiets als ‘krediet’ kan betekenen, de betekenis van ‘vertrouwen’ heel veel voorkomt in het Oudfrans. Aangezien op een vermeend ‘pre-kapitalistisch’ krediet verder in de tekst helemaal niet wordt teruggekomen, lijkt deze laatste betekenis de meest waarschijnlijke. Vergelijk ook de opmerking van Paul Werth (aangehaald in noot 7) over het feit dat de interpretatie van elke tekst *text-driven* is.
- 10 Interessant is ook om te vermelden dat Bloch een andere zin met het werkwoord *traire* op een manier interpreteert die syntactisch absoluut niet kan, enkel en alleen om een thematisch verband te creëren met een ander narratief niveau, namelijk dat van de schrijfster Marie de France (Bloch 1990: 55). Zo vertaalt hij :
 Il tent sun arc, si trait a li
 En l’esclot la feri devaunt

(‘Guigemar’ v. 94)

als: ‘He holds his bow, he draws it to him; he struck the doe in the front hoof’ (Bloch 1990: 54), terwijl er letterlijk staat: ‘Hij spant zijn boog en schiet op haar [de hinde], in de hoorn [gewei] trof hij haar, vóór’.

- 11 Een voorbeeld van een zodanige benadering binnen de Middelenegse letterkunde is Paxson (1994). In een recensie over Paxson’s studie van Joseph Wittig (1995: 183) staat onder andere te lezen,

‘In sum, this book is often interesting, with highly intelligent suggestions and stimulating generalizations. But it does not seem very engaged with individual primary texts or with the milieux from which they came. Does it offer a radically “theoretical” approach to the subject, one that clears off the rubble down to bedrock and builds anew? At times perhaps ... [b]ut for the most part the author seems well above the ground, leaping from branch to branch in a conceptual thicket of recent plantation. One comes away from the book feeling that nothing is so logocentric as theoretical, and especially deconstructionist, discourse and that the intertextuality with which such discourse is concerned is that between texts by the writer’s favorite theorists rather than those that supply the book’s alleged topic.’

In dit boek vindt men ook interpretaties van ‘homoniemen’ zoals het hierboven genoemde *traire/traïre*. Op pagina 122 bijvoorbeeld, wordt het werkwoord *mette* (in *Piers Plowman*’s ‘It befel on a Friday two freres I mette’) geïnterpreteerd als zowel ‘ontmoeten’ als ‘dromen’. Gemakshalve wordt er aan voorbijgegaan dat de infinief voor ‘dromen’ *meten* is, met een open <e> klank, en voor ‘ontmoeten’, *meten* met een gesloten <e> klank, en dat de syntactische structuren waarin ze optreden volkomen verschillend zijn, zodat het onmogelijk is de ene betekenis te lezen waar de ander bedoeld wordt. Dit homonieme paar wordt vervolgens gebruikt om ‘the very status of the ... episode’ (Paxson 1994: 122) op losse schroeven te zetten. Ik wil graag Madeleine Kasten bedanken die mij opmerkzaam heeft gemaakt op deze studie, en de recensie ervan.

Binnen de theoretische taalkunde worden taaluitingen soms ook misbruikt maar dan op een tegenovergestelde wijze. Zo worden taaluitingen die voldoen aan de regels van het grammatica-model gepresenteerd als bestaande taaluitingen, zelfs als duidelijk is dat geen *native speaker* ze zal gebruiken. In Williams (1994: 14, 25), bijvoorbeeld, vinden we de volgende ‘grammaticale’ Engelse zinnen :

What did John go from the top of to the bottom of?

Who did you wonder why John liked t?

Deze zinnen worden gezien als correcte Engelse zinnen hoewel het onwaarschijnlijk is dat een *native speaker* ze ooit zou gebruiken, en het is nog maar de vraag of ze ze begrijpen. Een ander voorbeeld kunnen we vinden in Zwart (1993: 105), waar de volgende zin grammaticaal wordt geacht (zonder het gebruik van *te* voor de tweede infinitief):

... om boeken te kopen en lezen

Dit ‘taalfeit’ moet aantonen dat het standaard Nederlands *te* geen prefix kan zijn. Zwart

gebruikt bovendien daarnaast een grammaticale zin uit het Groningse dialect, om deze hypothese te staven, alsof de Groningse zin dus ook standaard Nederlands vertegenwoordigt:

Zai begon te toavel schoon moaken

‘Zij begon de tafel schoon te maken’

Met andere woorden, wat we hier zien, is dat de data worden aangepast aan de theorie, namelijk dat het Nederlandse *te* geen infinitief markeerder kan zijn, maar dat het een syntactische relatie uitdrukt op een hoger, meer abstract niveau.

- 12 In de literatuur over grammaticalisatie wordt dit verschijnsel *persistence*, ‘volharding’ genoemd; zie Hopper 1991.
- 13 De voorbeelden zijn genomen uit Duffley 1992: 26-27.
- 14 Zie voor de verschillen tussen het Nederlands, het Duits en het Engels, Fischer 1997.
- 15 De voorbeelden zijn genomen uit Duffley 1992: 30.
- 16 Zie Kageyama 1992, en voor een commentaar hierop, Fischer 1996.
- 17 ‘... individual features are intelligible in terms of the entire context, and the entire context becomes intelligible through the individual features. Hermeneutics does not generally consider the possibility that literary works may be diffuse, incomplete and internally contradictory, though there are many reasons to assume that they are.’
- 18 ‘I remembered that Kilvert, the Victorian parson who had lived not far off in the same part of Wales, and had so much loved writing his Diary about his days, his walks and his priestly duties, had once confided to it that what he wrote down was more real to him than what he had actually seen that day or the one before, and was now writing about. Only Memory holds reality. At least this seems to have been his experience, and that of a lot of other writers too ... who like Wordsworth, made the discovery that for them to remember and to write was to make their lives, and their sense of living things. The actual experience was nothing beside it, a mere blur always on the move, always disappearing. ... Wordsworth only *really* saw his daffodils when he lay on his couch and viewed them with his inward eye.’
- 19 ‘... the problem is to extract a useful picture showing trends, overall shapes, etc. from an overcomplex image... So as time-travellers we manipulate our landscape, and we do it in different ways depending on the kind of pictures we happen to be interested in seeing. This book in a sense is about just these two things: the adventure of linguistic time-travel, and the manipulations we perform on the scenery to make it ‘scenery’ rather than just confused images whizzing by.’
- 20 Hij stelt in zijn proefschrift dat het zoeken naar de waarheid een onbegonnen zaak is: ‘Als je eenmaal begint criteria aan te voeren om de waarheid van kennis te beoordelen, dan heeft ieder criterium (...) een nieuw criterium nodig om zelf beoordeeld te worden. Het zoeken naar een beslissende maatstaf houdt nooit op, en blijft de gemoedrust ondermijnen. Vertwijfeling kan in dat geval het best worden tegengegaan door helemaal niet te beginnen naar waarheid te vragen, maar aanspraken op waarheid tot in het onein-

- dige uit te stellen.’ (Vergelijk de bekende anekdote over de aardbol die op een schildpad steunt, die eindigt met: ‘It’s no use, professor, it is turtles all the way down!’)
- 21 Vergelijk bijvoorbeeld Lightfoot 1982: 12, die gelooft dat taal zich ontwikkelt volgens een ‘genetisch programma’, dat taalverandering, met andere woorden, is vastgelegd door omgevingsfactoren. Hij haalt daarbij met instemming biologen aan die ‘assume that cognitive and linguistic abilities “grow” along a predetermined, genetically directed course under the triggering effect of the environment’. Zie voor een visie op taalverandering waarin ‘doelbewustheid’ van de sprekers een veel grotere rol speelt, Shapiro 1991, in het bijzonder hoofdstukken 1 en 2.
 - 22 Kox 1999: 11.
 - 23 Vergelijk Kiparsky 1968: 174, en Lightfoot 1979: 152-154.
 - 24 ‘Speakers pay much more attention to their immediately apparent data, in particular to surface forms of words and expressions, than they do to more “distant” data of the sort that a linguist – or a perfect speaker – might be aware of.’
 - 25 Het voorbeeld is genomen uit Duffley 1992: 50.
 - 26 Het voorbeeld komt uit Erdmann 1997: 117.
 - 27 Zie voor een kort overzicht van deze ontwikkelingen binnen infinitief-constructies in het Engels, Fischer 1999.
 - 28 In feite is dit een afbeelding van ‘Grammatica’, maar in de vroege Middeleeuwen tot aan de twaalfde eeuw werd Grammatica gezien als het belangrijkste onderdeel van de Filologie, en praktisch gelijkgesteld met de Filologie, met andere woorden, de andere onderdelen van het trivium (de Retorica en de Logica) vielen onder Grammatica (zie bijvoorbeeld Ziolkowski [1985: hoofdstuk 3] en de artikelen van Wagner en Huntsman in Wagner 1983). Afbeeldingen van Filologie zelf zijn er nauwelijks. De enige die ik heb gevonden, zijn illustraties in uitgaven van het boek van Martianus Capella, *De nuptiis Philologiae et Mercurii*, zie van Marle (1932: 204-205).